

Έρνστ Τούγκενχατ

Γιατί ο πόλεμος;

Σε τι έγκειται το πρόβλημα της ειρήνης; Όλοι εύχονται την ειρήνη και το ζητούμενο είναι απλώς να βρούμε το μέσο για να φτάσουμε πιο εύκολα σε αυτήν; Ο πόλεμος του Κόλπου έδειξε άλλη μια φορά ότι είναι πολλοί ανάμεσά μας αυτοί που, κάπου βαθιά μέσα τους, απολαμβάνουν τον πόλεμο. Ο πόλεμος είναι η υποτροπή σε αυτό που αποκαλείται φυσική κατάσταση όπου, σύμφωνα με τον Χομπς, «ο άνθρωπος είναι λύκος για τον άνθρωπο». Αυτή η περιγραφή είναι εύστοχη, αλλά είναι προσβλητική για τους λύκους, γιατί ούτε αυτοί ούτε άλλα ζώα του ίδιου είδους με εξαίρεση ακριβώς τον άνθρωπο δεν σκοτώνουν τα μεν τα δε. Πιστεύω ότι είναι δυνατό να κατανοήσουμε γιατί συμβαίνει αυτό.

Τα άλλα ζώα δε γνωρίζουν την κοινωνικοποίηση. Η κοινωνικοποίηση προσφέρει στον άνθρωπο πολλά πλεονεκτήματα και απλοποιεί τη ζωή του, του προσφέρει την ασφάλεια και ίσως την κουλτούρα, αλλά συνεπάγεται επίσης, όπως έδειξε ο Φρόιντ, την αναγκαιότητα για τον άνθρωπο να απαρνηθεί την αγριότητα που μπορούμε να παρατηρήσουμε στα παιδιά, αγριότητα η οποία για να το εκφράσουμε με έναν τρόπο όσο το δυνατό πιο ουδέτερο αποτελεί ασφαλώς μέρος της ύπαρξής μας, πλάι στην κατάσταση της κοινωνικοποίησης και απωθείται από αυτήν. Έτσι μπορούμε να κατανοήσουμε το ότι η κατάσταση που επιτρέπει ή ακόμη και επιτάσσει αυτό που απαγορεύεται πιο αυστηρά στην πολιτισμένη ζωή το φόνο διατηρεί στα μάτια μας μια θελκτική όψη. Όλοι μας έχουμε

γνωρίσει, σε διαφορετικούς βαθμούς, αδικίες στη ζωή μας και το γεγονός του φόνου αποτελεί την πιο ικανοποιητική εκδίκηση. Γι αυτό οι πόλεμοι, ανεξάρτητα από την αξιολόγηση των στόχων τους, φαίνεται να έχουν για μας μια θετική συγκινησιακά πλευρά.

Υπάρχει και ένας δεύτερος παράγοντας, που δεν νομίζω ότι είναι τόσο καθολικός, αλλά που είναι και αυτός αρκετά διαδεδομένος. Θα τον αποκαλέσουμε παράγοντα του ανταγωνισμού ή «ποδοσφαιρικό παράγοντα». Πολλοί είναι αυτοί ανάμεσά μας οι οποίοι αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους λιγότερο ως πρόσωπα και περισσότερο ως μέλη μιας συγκεκριμένης ομάδας, ως πολίτες της Βαλένθια ή του Βερολίνου, ως Ισπανοί ή Γερμανοί. Δεν αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας απλώς ως τα μέλη μιας τέτοιας ομάδας, αλλά διαφοροποιούμαστε από άλλες ομάδες και οριζόμαστε σε σχέση με αυτές. Από τη στιγμή τώρα που αυτές οι ταυτίσεις δεν συνυπάρχουν ειρηνικά (πράγμα που θα ήταν εξίσου δυνατό), αλλά γίνονται αντιληπτές υπό το πρίσμα της υπεροχής ή της κατωτερότητας, η συναίσθηση της αξίας που έχει ένα πρόσωπο όταν η ομάδα του για παράδειγμα το έθνος του κερδίζει ενάντια σε μιαν άλλη, είτε σε ένα παιχνίδι όπως το ποδόσφαιρο είτε στις απεριόριστες συνθήκες του πολέμου, μεγαλώνει.

Αυτός ο δεύτερος συγκινησιακός παράγοντας, που αυξάνει τη διάθεσή μας να μπούμε σε πόλεμο, θα μπορούσε να περιοριστεί, αν οι άνθρωποι κατόρθωναν να επανερμηνεύσουν την ταυτότητά τους. Το κάνουν αυτό από τη στιγμή που αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους σε πρώτο επίπεδο ως ανθρώπινες υπάρξεις και μόνο σε δεύτερο επίπεδο ως τα μέλη της μιας ή της άλλης ομάδας. Θα κατανοούσαν τότε την ιδιαίτερη ταυτότητά τους σα μέλη μιας ομάδας ως μια ταυτότητα που συνυπάρχει με εκείνη άλλων ομάδων αντί να αντιπαρά τίθεται σε αυτές. Πώς κατορθώνει κανείς να φωτίσει έτσι την ταυτότητά του με την ανεκτικότητα; Πιθανόν εξομαλύνοντας τη συναίσθηση της δικής του αξίας, με άλλα λόγια όταν δεν κυριαρχείται πλέον από μνησικακία και επομένως όταν παύει να υποφέρει από ένα αίσθημα κατωτερότητας.

Πέραν τούτου, το συναίσθημα ότι δεν εκτιμούν την αξία σου ή ότι σε περιφρονούν δεν μπορεί να πάψει παρά στο βαθμό που παύει η αδικία στη δομή της κοινωνίας. Ο πρώτος λόγος που έχουμε να απολαμβάνουμε τον πόλεμο, αυτός που συνδέεται με την επιθυμία να επιστρέψουμε στη φυσική κατάσταση, θα μπορούσε και αυτός να ακυρωθεί αν καταργούνταν οι δομικές αδικίες της κοινωνίας μας. Πράγματι, αν η απόλαυση της αγριότητας οφείλεται κατά πρώτο λόγο στην ανάγκη μας για εκδίκηση και αν αυτή η ανάγκη προέρχεται από τις αδικίες που πιστεύουμε ότι έχουμε υποστεί, τότε μια κατάργηση των κοινωνικών αδικιών θα συνέβαλε στον περιορισμό της απόλαυσης που μας παρέχει η φυσική κατάσταση, θα μπορούσαμε συνεπώς να πούμε ότι, στο βαθμό που το πρόβλημα της ειρήνης έγκειται στην κλίση των ανθρώπων να απολαμβάνουν τον πόλεμο, η απάντηση στο ζήτημα της ειρήνης θα βασιζόταν στην κοινωνική δικαιοσύνη.

Φυσικά το πρόβλημα της ειρήνης δεν συνδέεται μόνο με αυτήν την κλίση. Υπάρχουν ιδιαίτερα και δύο άλλες προϋποθέσεις. Η μια είναι η ιδεολογία στο όνομα της οποίας διεξάγεται ο πόλεμος. Εννοώ εδώ το λόγο που επικαλείται ένα κράτος για να μπει σε πόλεμο, λόγο ο οποίος σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις διαθέτει μια ηθική σημασία για αυτούς που πιστεύουν σε αυτόν. Στους προηγούμενους αιώνες ο λόγος που επικαλούνταν δεν ήταν υποχρεωτικά ηθικός, μπορούσε απλώς να συμπίπτει με το συλλογικό συμφέρον του έθνους. Αλλά, αν λογαριάσουμε την αυξανόμενη ωμότητα και τον ολοκληρωτισμό των πολέμων του αιώνα μας δεν είναι πλέον αποδεκτός ένας λόγος που δεν θα είναι ηθικός. Το γεγονός ότι οφείλουμε πάντα να έχουμε ένα ιδεολογικό λόγο για τον πόλεμο και ότι αυτός ο λόγος πρέπει στην εποχή μας να είναι ένας ηθικός λόγος είναι αξιοσημείωτο. Δείχνει πράγματι ότι τα δύο κίνητρα εξαιτίας των οποίων απολαμβάνουμε τον πόλεμο δεν είναι ποτέ αρκετά ισχυρά από μόνα τους, ώστε να επιτρέψουν το ξέσπασμα ενός πολέμου. Παρόλο που ένα μέρος της προσωπικότητάς τους σπρώχνει τους ανθρώπους να απολαμβάνουν την επιστροφή στη φυσική κατάσταση, η αποστροφή τους για αυτή την κατάσταση είναι τόσο ισχυρή στα μάτια ενός άλλου μέρους της προσωπικότητάς τους, ώστε δεν θα ξεκινούσαν τον πόλεμο, αν δεν πίστευαν ότι έχουν έναν ηθικό λόγο για να τον κάνουν.

Όσο για το δεύτερο λόγο που δικαιολογεί το ξέσπασμα ενός πολέμου, αυτός προμηθεύεται προφανώς από τα συμφέροντα των ομάδων που βρίσκονται στην εξουσία, των στρατιωτικών ηγετών ενός κράτους, των βιομηχάνων, των κατασκευαστών όπλων ιδιαίτερα και φυσικά της πολιτικής τάξης που κυβερνάει. Σε όλα αυτά προστίθεται και αυτό που η

κυβερνώσα πολιτική τάξη και ο ίδιος ο λαός θεωρούν ως εθνικά τους συμφέροντα. Πιστεύω συνεπώς ότι αυτοί οι τρεις παράγοντες πρέπει να συνενώνονται για να ξεσπάσει ένας πόλεμος, πρώτα μια ανθρώπινη διάθεση που υπάρχει πάντοτε, έπειτα η αληθινά αποτελεσματική αιτία, δηλαδή τα συμφέροντα αυτών που κατέχουν την κρατική εξουσία και τέλος το ιδεολογικό κίνητρο.

Πηγή: «Γιατί ο πόλεμος», Έρνστ Τούγκενχατ, μετάφραση Κατερίνα Δασκαλάκη, εκδόσεις Εστίας, Αθήνα 2006, σελ.56-57